

सामाजिक सेवा एकाई कार्यक्रम संचालन मार्गदर्शन

आ.व २०७८/७९

१. परिचय: नेपालको संविधानको धारा ३५ मा प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक हुनेछ र कसैलाई पनि आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाबाट वञ्चित गरिने छैन भनी स्वास्थ्य सेवालाई नेपाली नागरिकको मौलिक हक अन्तर्गत राखेको छ । उक्त मौलिक हक कार्यान्वयन गर्न जारी भएको जनस्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७५ को दफा ३ को उपदफा (४) मा आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरूलाई निःशुल्क गरेको पाइन्छ भने दफा ४ मा आकस्मिक उपचारसम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ । सोही ऐनको दफा ४७ मा लक्षित समूहहरूका लागि विशेष सामाजिक सुरक्षा तथा कार्यक्रमसम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । जनस्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७५ लाई कार्यान्वयन गर्न बनेको जनस्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०७७ को नियम ३ र अनुसूची-१ मा उल्लेख भएका आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरू निःशुल्क रूपमा प्राप्त हुने उल्लेख गरिएको छ । संघीय तथा प्रादेशिक स्तरका अस्पतालहरू, सामुदायिक तथा शिक्षण अस्पतालहरूमा लक्षित समूहका बिरामीहरूलाई उपलब्ध गराउँदै आएको निःशुल्क तथा सहूलियत स्वास्थ्य सेवालाई व्यवस्थित, पारदर्शी र प्रभावकारी बनाउने उद्देश्यले आ.व २०६९/७० देखि हालसम्म ४४ वटा अस्पतालहरूमा सामाजिक सेवा एकाई संचालनमा रहेको र चालु आ.वा.मा थप १५ वटा अस्पताल गरी जम्मा ५९ वटा अस्पतालहरूमा संचालन हुदैछ ।

२. उद्देश्य: विशेषज्ञ सेवा लक्षित समूहका बिरामीहरूलाई सामाजिक सेवा एकाईमार्फत निःशुल्क वा आंशिक छुटमा उपलब्ध गराउने कार्यमा आवश्यक सहजीकरण गर्नु रहेको छ । विशेषगरी, सामाजिक सेवा एकाईका उद्देश्यहरू देहायबमोजिम रहेका छन्;

- क) लक्षित समूहका बिरामीहरूको स्वास्थ्य सेवामा समतामूलक पहुँच एवम् उपयोग वृद्धि गर्ने ।
- ख) लक्षित समूहसम्म निःशुल्क तथा आंशिक छुटमा विशेषज्ञ सेवाहरू उपलब्ध गराउने ।
- ग) स्वास्थ्य बिमा, विपन्न नागरिक उपचार कोष, ज्येष्ठ नागरिक (जेरियाट्रिक) स्वास्थ्य सेवा नवजात शिशु स्वास्थ्य, गरिब तथा विपन्न वर्गका लागि निःशुल्क आकस्मिक सेवा लगायत सबै सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमहरूको संयोजन एवम् सहजीकरण गर्ने ।
- घ) व्यवस्थित, पारदर्शी र प्रभावकारी रूपले लक्षित समूहले स्वास्थ्य सेवा लिन सक्ने वातावरण तयार गर्ने ।

३. आ.व.२०७८/७९ मा सामाजिक सेवा एकाई कार्यक्रम सञ्चालन हुने अस्पतालहरु:

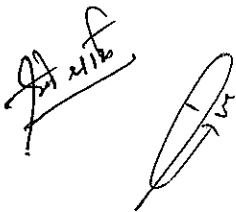
आ.व.२०७७/७८ सम्म संचालनमा रहेका अस्पतालहरु	आ.व.२०७८/७९ मा थप स्थापना हुने अस्पतालहरु
प्रदेश नं. १	
१.वी पी कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, सुनसरी २.पाँचथर अस्पताल, पाँचथर ३.कोशी अस्पताल, मोरङ ४.उदयपुर अस्पताल, उदयपुर ५.इलाम अस्पताल, ईलाम ६.मेची अस्पताल, भद्रपुर	१.ताप्लेजुङ्ग अस्पताल, ताप्लेजुङ्ग २.संखुवासभा अस्पताल, संखुवासभा
प्रदेश नं. २	
७.जनकपुर प्रादेशिक अस्पताल, धनुषा ८.नारायणी अस्पताल, विरगञ्ज ९.गौर अस्पताल, रौटहट १०. गजेन्द्र नारायण अस्पताल, सप्तरी	३.कलैया अस्पताल, बारा ४.महोत्तरी अस्पताल, महोत्तरी ५.सिराहा अस्पताल, सिराहा ६.सर्लाही अस्पताल, सर्लाही
बागमती प्रदेश	
११.चिकित्सा स्वास्थ्य विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, काठमाण्डौ १२.कान्ती बाल अस्पताल, काठमाण्डौ १३.परोपकार स्त्री तथा प्रसुति रोग अस्पताल, काठमाण्डौ १४.राष्ट्रिय ट्रमा सेन्टर, काठमाण्डौ १५.भरतपुर अस्पताल, चितवन १६.हेटौडा अस्पताल, मकवानपुर १७.त्रिशुली अस्पताल, नुवाकोट १८.सिन्धुली अस्पताल, सिन्धुली १९.भक्तपुर अस्पताल, भक्तपुर २०.धादिङ अस्पताल, धादिङ २१.पाटन स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, ललितपुर २२.शुक्रराज ट्रोपिकल तथा सरुवा रोग	७.किंतिपुर अस्पताल, काठमाण्डौ

प्रि.अ.क.

२ *अ.व.प.*

अस्पताल, काठमाण्डौ २३.धुलिखेन सामुदायिक अस्पताल,, काभ्रे	
गण्डकी प्रदेश	
२४.पोखरा स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, कास्की २५.धौलागिरी अस्पताल, बागलुंग २६.गोरखा अस्पताल, गोरखा	८.दमौली अस्पताल, तनहुँ ९.पर्वत अस्पताल, पर्वत १०.स्याङ्गजा अस्पताल, स्याङ्गजा
लुम्बिनी प्रदेश	
२७.राप्ती अस्पताल, दाङ २८.भेरी अस्पताल, बाँके २९.लुम्बिनी अस्पताल, बुटवल ३०.गुलरिया अस्पताल, बर्दिया ३१.तम्घास अस्पताल, गुल्मी ३२.तुल्सीपुर अस्पताल, दाङ ३३.पाल्पा अस्पताल, पाल्पा ३४.शन्धिखर्क अस्पताल, अर्घाखाँची ३५. तौलिहवा आस्पताल ,कपिलवस्तु	११.पृथ्वीचन्द्र अस्पताल, नवलपरासी १२.प्युठान अस्पताल, प्युठान १३.रोल्पा अस्पताल, रोल्पा
कर्णाली प्रदेश	
३६.कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, जुम्ला ३७.दैलेख अस्पताल, दैलेख ३८.जाजरकोट अस्पताल, जाजरकोट ३९.प्रादेशिक अस्पताल, सुर्खेत	१४.कालिकोट अस्पताल, कालिकोट
सुदुर पश्चिम प्रदेश	
४०.डडेलधुरा अस्पताल, डडेलधुरा ४१.सेती अस्पताल, धनगढी ४२.महाकाली अस्पताल, कञ्चनपुर ४३.दार्चुला अस्पताल, दार्चुला	१५ .बैतडी अस्पताल, बैतडी

४. सामाजिक सेवा एकाईको संरचना: सामाजिक सेवा एकाई सञ्चालन गर्नका लागि संघीय तथा प्रादेशिक स्तरका अस्पतालहरुमा सामाजिक सेवा एकाई स्थापना तथा सञ्चालन निर्देशिका, २०७८ बमोजिम सामाजिक सेवा एकाइलाई आवश्यक मार्गनिर्देशन गर्न, एकाइले निर्णय लिन नसकेका विषयमा निर्णय लिन र एकाइका लागि सहज कार्यवातावरण सृजना गर्न सम्बन्धित अस्पतालमा

३

अस्पताल प्रमुखको संयोजकत्वमा नर्सिङ प्रमुख, आकस्मिक विभाग प्रमुख, मेडिकल विभाग प्रमुख, लेखा प्रमुख, सामाजिक स्वास्थ्य बिमा सम्पर्क व्यक्ति, स्वास्थ्य कार्यालय प्रमुख सदस्य र सामाजिक सेवा एकाई प्रमुख सदस्य-सचिब रहेको सामाजिक सेवा एकाई व्यवस्थापन समिति गठन गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ।

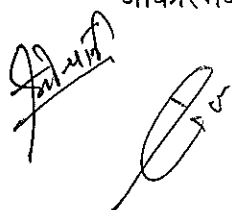
५. लक्षित समूह: सामाजिक सेवा एकाईले निःशुल्क वा सहुलियत रुपमा स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउने लक्षित समूह निम्नानुसार रहेका छन्;

- (क) गरिब,
- (ख) असहाय,
- (ग) अपाङ्गता भएका व्यक्ति (परिचयपत्रबाहक),
- (घ) ज्येष्ठ नागरिक (परिचयपत्रबाहक),
- (ङ) लैङ्गिक हिंसा पीडित (बालबालिकासमेत),
- (च) गरिब तथा विपन्न आकस्मिक बिरामी,
- (छ) विपद् एवम् प्राकृतिक प्रकोप (महामारी, भूकम्प, बाढी, पहिरो, आगलागी आदि) बाट पीडित,
- (ज) सीमान्तीकृत तथा लोपोन्मुख आदिवासी, जनजाति,
- (झ) महिला स्वास्थ्य स्वयम्सेविका (परिचयपत्रबाहक),
- (ञ) कुपोषित बालबालिका,
- (ट) प्रहरीले ल्याएका थुनुवा तथा कैदी बिरामी,
- (ठ) शहिद परिवार (परिचयपत्रबाहक), दुर्घटनामा परेको बिरामी (अभिभावक नभएको)
- (ड) अन्य अस्पतालले स्थानियताको आधारमा लक्षित समूह निर्धारण गर्न सक्नेछन्।

माथि उल्लेखित लक्षित समूहका बिरामीहरूलाई आर्थिक अवस्थाको मूल्याङ्कन एवं परिचयपत्रका आधारमा अस्पतालमा उपलब्ध सेवाहरूमा छुट प्रदान गर्नुपर्नेछ। तर लैङ्गिक हिंसा पीडितको हकमा सम्बन्धित अस्पतालमा उपलब्ध हुने सबै स्वास्थ्य सेवाहरू निःशुल्क रुपमा पाउने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ। लक्षित समूह पहिचान गर्ने आधार र उनीहरूले पाउने सहुलियतका बारेमा "सामाजिक सेवा एकाई" स्थापना तथा सञ्चालन निर्देशिका, २०७८ मा उल्लेख गरिएको छ।

६. कार्यक्रम संचालन प्रक्रिया: सामाजिक सेवा एकाई कार्यक्रम संचालन गर्दा देहायबमोजिमका प्रक्रियाहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने छन्:

- (क) प्रमुख कर्मचारी अधिकृत वा सोसरहको रहने गरी अस्पतालको बहिरङ्ग, अन्तरङ्ग र आकस्मिक सेवामा उपचार गर्न आउने बिरामीहरूको मासिक चाप एवम् अस्पतालमा

सञ्चालनमा रहेका बेड संख्याको आधारमा कम्तीमा २ जनादेखि अधिकतम १२ जनासम्म महिला र पुरुषको सन्तुलन मिलाई सहजकर्ता रहनेछ। सामाजिक सेवा एकाईले गर्ने सहजीकरण, सेवा प्रवर्द्धन र अभिलेखन कार्यमा सहयोग पुर्याउन स्थानीय सामाजिक संस्था वा गैरसरकारी संस्थालाई सेवा करार गरी सहजीकरणको जिम्मेवारी दिनु पर्नेछ। सामाजिक सेवा एकाई प्रमुखको व्यवस्था भने मौजूदा नियमित वा विकास समितिका कर्मचारी मध्येबाट अस्पताल व्यवस्थापनले गर्नुपर्नेछ।

(ख) अस्पतालमा सामाजिक सेवासम्बन्धी सहजीकरण गर्ने कार्य विगतदेखिनै कुनै संस्थाले गर्दै आएको र यो संस्थाको कार्य सम्पादन सन्तोषजनक छ भन्ने कुरा सामाजिक सेवा एकाई व्यवस्थापन समितिलाई लागेमा सो समितिले यस आर्थिक वर्षका लागि सो संस्थाको सेवालाई पुनः नवीकरण गर्ने सक्नेछ।

(ग) ज्येष्ठ नागरिक पनि सामाजिक सेवा एकाईको लक्षित समूहभित्र पर्ने भएकोले जेरियाट्रिक वार्ड सञ्चालन भएको अवस्थामा सम्बन्धित अस्पताल व्यवस्थापनले सो वार्ड तथा सामाजिक सेवा एकाई सञ्चालनका लागि बास्केटमा राखेर लक्षित समूहका बिरामीहरुको उपचार खर्च व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ।

(घ) सामाजिक सेवा एकाई स्थापना तथा सञ्चालन निर्देशिका, २०७८ बमोजिम लक्षित समूहका बिरामीहरुलाई अस्पतालबाट निःशुल्क वा सहूलियत रुपमा उपलब्ध गराउनुपर्ने सेवाहरु बन्दाबन्दी तथा कोरोना भाइरस महामारी वा अन्य विपद/प्रकोपको समयमा पनि अस्पतालले नियमित रुपमा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(ङ) सेवा व्यवस्थापनमा सहजता ल्याउन एवं दोहोरोपन हटाउन सामाजिक स्वास्थ्य सुरक्षा कार्यक्रमहरुलाई एकद्वारबाट संयोजन तथा सहजीकरण गर्ने जिम्मेवारी सामाजिक सेवा एकाई भएको हुनाले अस्पताल व्यवस्थापनले उक्त जिम्मेवारी एकाई प्रमुखलाई लिखित रुपमा सुम्पनुपर्ने छ।

(च) यस मार्गदर्शनमा उल्लेख गरिएका प्रावधान एवं शर्तहरुले सामाजिक सेवा एकाई स्थापना तथा सञ्चालन निर्देशिका, २०७७ लाई प्रतिस्थापना गर्नेछ। यस मार्गदर्शनमा उल्लेख नगरिएका अन्य विषयहरुको हकमा भने सोही निर्देशिका बमोजिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्नेछ।

७. बजेट विनियोजनका शीर्षकहरु: सामाजिक सेवा एकाईका लागि प्राप्त बजेटलाई अस्पतालहरुले आ-आफ्ना परिस्थितिअनुसार तोकिएका विभिन्न ७ वटा शीर्षकमा बाँडफाँड गर्नुपर्ने छ:

(१) परामर्श सेवा: यस शीर्षकबाट सामाजिक सेवा एकाईमा सेवा करारमा कार्यरत सहजकर्तालाई साझेदार संस्थासँग सम्झौतामा भएको न्यूनतम मासिक तलब स्केल रकममा खाइपाइ आएको तलब नघट्ने गरी खर्च गर्नुपर्नेछ। साझेदार संस्थाले तोकेको स्केल बमोजिमको मासिक तलबबाट कर कट्टा गरी बाँकी पुरै रकम सहजकर्तालाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ। साझेदार संस्थालाई ओभरहेड सहजकर्ता बापत कुलखर्चको ५% रकम उपलब्ध गराउनु पर्नेछ। सो रकम परामर्श सेवामा समावेश गरिएको छ।

(२) अतिरिक्त सुविधा: यस शीर्षकबाट सामाजिक सेवा एकाइका प्रमुख तथा उपप्रमुखलाई अतिरिक्त समय काम गरेबापतको लागि खर्च गर्न सकिने छ।

(३) स्थापना तथा उपकरण खर्च: सामाजिक सेवा एकाइ स्थापना तथा सञ्चालनका लागि आवश्यक पर्ने कम्प्युटर, प्रिन्टर, फर्निचर आदि।

(४) कार्यालय सामान: स्टेशनरी, फाराम छपाई, अभिलेखका लागि रजिष्टर छपाई, सहजकर्तालाई एप्रोन आदि।

(५) प्रचार-प्रसार: सामाजिक सेवा एकाइ सञ्चालन सम्बन्धी सामग्री उत्पादन र प्रचार-प्रसार।

(६) कार्यक्रमको समीक्षा तथा बैठक: सामाजिक सेवा एकाइ व्यवस्थापन समिति र सामाजिक सेवा एकाइको नियमित बैठक तथा समीक्षा।

(७) लक्षित वर्गका लागि औषधि, खाना, यातायात, कुरुवा खर्च: लक्षित वर्गका बिरामीका लागि औषधि एवम् रेफरल यातायात खर्च र अतिगरीब बिरामीको खाना तथा आवश्यकता र औचित्यका आधारमा कुरुवा खर्चसमेत।

८. प्रगति समीक्षा तथा प्रतिवेदन: सामाजिक सेवा एकाईबाट निःशुल्क वा आंशिक छुटमा सेवा लिएका बिरामीहरुको अभिलेख "सामाजिक सेवा एकाई स्थापना तथा सञ्चालन निर्देशिका, २०७८" को अनुसूचीमा दिइएको ढाँचामा अध्यावधिक गरी राख्नुपर्नेछ। अस्पतालमा रहेको सामाजिक सेवा एकाई व्यवस्थापन समितिले चौमासिक रूपमा कार्य प्रगतिको समीक्षा र मासिक रूपमा सेवाग्राहीहरुको प्रतिवेदन स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण शाखाको ईमेल ठेगाना, स्वास्थ्य सेवा विभाग, नर्सिङ तथा सामाजिक सुरक्षा महाशाखाको ईमेल ठेगाना र सम्बन्धित प्रदेशका स्वास्थ्य निर्देशनालयमा ईमेल गरी पठाउनु पर्नेछ।

९. कार्यक्रम सञ्चालन खर्च: सामाजिक सेवा एकाई सञ्चालनका लागि सरकारी तथा सामुदायिक अस्पतालहरुमा विनियोजित बजेटलाई नेपाल सरकारको कार्य सञ्चालन निर्देशिका अनुसार विस्तृत

विवरण तयार गरी अस्पताल व्यवस्थापन समितिको बैठकबाट बाँडफाँड स्विकृत गराउनुपर्दछ। यदि कुनै शीर्षक अन्तर्गतको रकम खर्च हुन नसकेमा दोस्रो चौमासिक भित्र अस्पताल व्यवस्थापनको निर्णयानुसार उल्लेखित शीर्षकहरू मध्येबाट लक्षित वर्गका लागि औषधी एवं रेफरल खर्च शीर्षकमा रकमान्तर गरी खर्च गर्न सकिनेछ। आर्थिक वर्षको अन्त्यमा एकाईको आम्दानी र खर्चको विवरण एकाई व्यवस्थापन समितिबाट अनुमोदन गराई स्थानीय सञ्चार माध्यमबाट सार्वजनिक गर्नुपर्नेछ। सो एकाई सञ्चालन र लक्षित समूहका बिरामीहरूलाई निःशुल्क वा सहज रूपमा उपचार गरी अस्पतालहरूले सामाजिक दायित्व पुरा गर्नु पर्नेछ।

१०. अपेक्षित उपलब्धि: यस कार्यक्रम संचालनबाट देहायबमोजिमको प्रतिफलहरू प्राप्त हुनेछन:

- (१) लक्षित समूहले सहज रूपमा स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गरेका हुनेछन ।
- (२) सामाजिक सेवा इकाई संचालन भएका अस्पतालहरूमा यथेष्ट मात्रामा औषधि र चिकित्सकीय सेवाको उचित व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।
- (३) आधारभूत स्वास्थ्य सेवाबाट लक्षित समूहको स्वास्थ्यमा सुधार भई गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा पहुच पुगेको हुनेछ ।

